

КАМ'ЯНИЙ БРУСОК З РУЧКОЮ В ЗОЛОТІЙ ОПРАВІ З КУРГАНУ «СКІФСЬКА МОГИЛА»

В експозиції Чигиринського археологічного музею Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» представлений кам'яний точильний брусок із ручкою в золотій оправі, виявлений під час проведення археологічних досліджень Мотронинського городища скіфського часу поблизу с.Мельники Чигиринського району Черкаської області.

Під час роботи українсько-польської археологічної експедиції (2001-2003 р.р.) на чолі із С.Скорим та Я.Хохоровськи був досліджений найбільший курган «Скіфська Могила» курганного могильника, який знаходився поблизу Мотронинського городища. Під час розкопок виявлено дві гробниці – центральна і бокова. Обидві збудовані як 9-ти стовпові склепи з дромосами, розміщеними у ямах. Стіни гробниць були облицьовані дошками, опорні стовпи склепів мали діаметр 30-50 см і вкопані на глибину 63-100 см. Основу перекриття гробниць складав дерев'яний каркас, що опирався на опорні стовпи, поверх перекриття був укладений накат із колод. Дромос центральної могили – короткий, крутий, дромос бокової – довгий і похилий. Площа першої – 18 м², другої – 26 м². Археологи зіткнулися з унікальним випадком, коли площа центральної була менша за бокову гробницю. На думку вчених це засвідчує, що головним у цьому кургані було не центральне, а саме бокове поховання. Всі небіжчики в кургані – члени однієї родини, поховані на початку Vст. до н.е. [Нераденко, 2012, с.86].

Обидві гробниці виявилися пограбованими: бокова – двічі, центральна кілька разів у давнину та в більш пізній час.

Не дивлячись на це, під час розкопок вдалося знайти окремі цікаві предмети поховального інвентарю. В центральній гробниці виявлені кістки трьох похованих: жінки 35-45 років (головне поховання), жінки, вік якої не з'ясовано, і суб'єкта 20-30 років. Серед знахідок: фрагмент бронзового браслета, кілька намистин, уламки бронзових і залізних предметів, бронзові вістря стріл, залізний підток від списа, фрагменти античної амфори, кістки барана і коня [Нераденко, 2012, с.86].

У боковій гробниці під час дослідження було виявлено поховання багатого скіфського воїна віком близько 50 років, його хлопчика-

слуги 12-14 років та рештки скелету бойового коня. Під час розкопок бокової гробниці археологи знайшли також фрагмент клинка-меча, 4 залізні підтоки від списів, металеві деталі чотирьох наборів кінської вуздечки, які склалися із залізних вудил, ворварок, бронзових литих прикрас у вигляді голови лося. Вони виявились досить характерними для скіфського звіриного стилю I пол. V ст. до н.е. Поруч, на підлозі в положенні «in situ», знайдені налобник для захисту голови коня і унікальний кінський нагрудник напівовальної форми, складений із довгих залізних пластин на шкіряній основі, поверх яких кріпилися 3 бронзові ажурні бубонці. Унікальність знайденого захисного обладунку коня визначається великою рідкістю подібних знахідок у скіфських курганах, адже частіше археологи сприймають їх як деталі захисного обладунку воїна.

Ця гробниця значно менше була зруйнована грабіжниками і тому збереглося набагато більше елементів поховального обряду. Як уже відзначалось, вона була пограбована двічі. Вперше, найімовірніше, це зробили сучасники похованого у кургані, а, можливо, особи, які брали участь в будівництві склепу, або просто присутні під час похорон. Доказом цього є осілок, який був виявлений поряд із дромосом, загублений грабіжниками. Вони, ймовірно, добре знали місце поховання і зайшли до гробниці через дромос. Були вкрадені найбільш цінні речі, можливо, виконані із благородних металів, або плакіровані ними [Скорый, Хохоровски, Бессонова, 2003, с.74-75]. Ймовірно, саме у цей період забрали і посудину, відбиток дна якої добре зберігся на підлозі поховальної камери.

Точильний камінь фрагментований, з ручкою у вигляді золотого циліндра, надітого на кам'яну основу (рис.1). Довжина виробу – 14 см, робочої частини – 9,4 см (пошкоджена: розколота навпіл). У перерізі брусок має округлу форму, діаметром 1,8 см, виготовлений із світло-сірого дрібнозернистого піщаника. Довжина золотого циліндра-ручки – 4,7 см, діаметр верхнього краю – 1,1 см. У верхній частині золотої ручки є 2 отвори по 5 мм. Ручка точильного бруска у нижній частині орнаментована об'ємним «плетінням», декорована з 2-х боків «дротиком», виконаним у техніці «скань». Верхня частина ручки деформована, пласка. Вся поверхня ручки покрита опуклими рубчиками невизначеної форми, затертими внаслідок тривалого використання. Метал ручки-накладки червонуватого кольору [Скорый, Хохоровски, Бессонова, 2003, с.81]. Згідно із Актом результатів експертних досліджень музейних предметів

із дорогоцінних металів, ручка-накладка виготовлена із золота 580 проби, вага – 8,34 [Акт, 2006, с.1].

Подібні кам'яні точильні бруски з декоративною золотою ручкою знайдено в чоловічих похованнях елітних курганів скіфського часу: курган 1 Філіпповка, Чортомлик, Салгир, Куль-Оба, Мала Близниця, Талаєв [Аникеева, Яблонский, 2012, с.48] (рис.2).

Слід відзначити, що всі ці осілки – стрижнеподібної форми, виготовлені із дрібнозернистих темних порід піщаника і мають золоті ковпачки-накладки двох видів: орнаментовані та гладенькі. Умовно можна виділити три групи кам'яних осілків із золотими накладками: 1) овальні в перерізі, в декорі накладки яких переважає рослинний орнамент (Талаєв курган, Куль-Оба, Мала Близниця); 2) прямокутні в перерізі, в декорі накладки переважають геометричні елементи; 3) овальні та прямокутні в перерізі з гладенькою неорнаментованою ручкою (курган Чортомлик, №1 могильника Філіпповка) [Аникеева, Яблонский, 2012, с.48].

У період пізньої бронзи відома категорія виробів антропоморфної або фалосоподібної форми – осілки, мають «перехват» - завужену частину, яка надавала виробу виразності, і, разом з тим, мала практичне призначення – точильний камінь підвішували. З часом, за доби раннього заліза, морфологія осілків змінюється: замість «перехвату» для підвішування роблять отвір. Б.А.Шрамко вважав точильні бруски (осілки) виробами виключно для практичного вжитку, М.П.Грязнова та Д.С.Раєвський вважали ці предмети із скіфських поховань амулетами, оскільки вони були виготовлені із абразивних матеріалів [Горбов, Кабанова, 2010, с.101].

На це також вказує їх розташування на поясному наборі в скіфських статуях. Якими б «простими» не були статуї, але вони чудово передають образ воїна-чоловіка з необхідними для воїна аксесуарами – мечем, кинджалом, бойовою сокирою, гривною, поясом та точильним бруском – головними елементами убрання воїна, які вказували на приналежність до військової верхівки.

Напевно, істина, насправді, знаходиться посередині. Бруски (осілки) мають як утилітарне, так і сакральне значення. Можна припустити, що їх використовували і як знаряддя праці, і як амулети-обереги.

Кам'яний точильний брусок з декоративною золотою ручкою із кургану «Скіфська Могила», безумовно, доповнить науковий арсенал старожитностей скіфської доби і краще допоможе сучасним дослідникам зрозуміти особливості матеріальної та духовної культури наших пращурів.

ПРИМІТКИ.

Акт результатів експертних випробувань музейних предметів із дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння №1 від 14.06.2006 р.// Науковий архів НКЗ «Чигирин».

Аникеева О.В., Яблонский Л.Т. Так называемые оселки сарматского времени из могильника Филипповка 1: естественнонаучные исследования // Культуры степной Евразии и их взаимодействие с древними цивилизациями. – СПб: ИИМК РАН, Периферия, 2012. – Кн.1.

Горбов В.Н., Кабанова Е.В. Некоторые аспекты культовой практики населения эпохи бронзы северо-восточного Приазовья //Археологический альманах. – 2010. – №21 – С.86–103.

Нераденко Т.М. Археологія Чигиринщини. –Черкаси, 2012. – С.86–87.

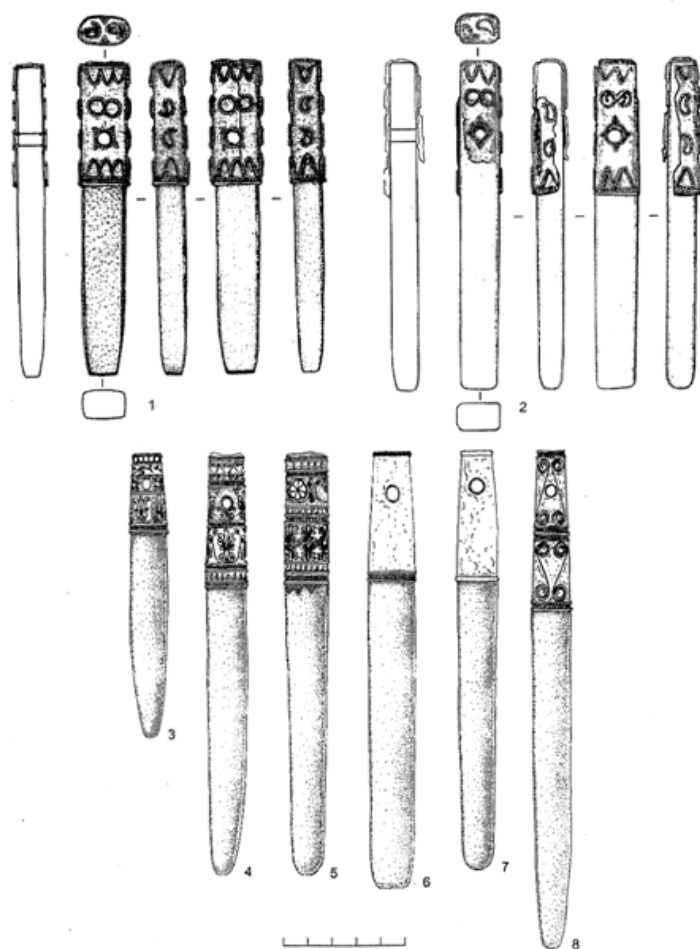
Скорый С., Хохоровски Я., Бессонова С. Отчет Украинско – Польской экспедиции об археологических раскопках на Мотронинском городище и курганном могильнике скифской эпохи в 2002 году.- Киев-Краков, 2003.

Рис.1

Кам'яний осілок з декоративною золотою ручкою курган «Скіфська Могила», Мотронинське городище, 2002

Рис.2

Кам'яні осіпки із золотими ручками-накладками; 1-2-мог-к Філіповка, кург.29, зах.2; 3 і 4 – Тапась кург. та Малая Блзніца (за Piotrovsky 1986); 5- Куль-Оба (за Уильямс, Орген 1995); 6. мог-к Філіповка, кург. 1 (за Піотровський, Кузєєв 2005); 7-Чортомлик (за Артамонов 1966); 8- місцезнаходження невідомо (за Шедеври Платар... 2004)
(за Анижеєва О.В., Яблонский Л.Т., 2012, Рис.1)